

Over Multatuli

2023

Multatuli vond dat meisjes een wijze oudere minnaar nodig hadden voor een natuurlijk seksueel leven dat haar meer mens zou maken.

Over Multatuli 2023

Over Multatuli 2023

Verloren
Hilversum
2023

Redactie

Elsbeth Ety, Dik van der Meulen, Arie Vestering

Redactieraad

Jacqueline Bel, Jelle Brumsen, Jurjen Pen, Liesje Schreuders, Janna Toepoel

Redactieadres

Multatuli Huis, Korsjespoortsteeg 20, 1015 AR Amsterdam
overmultatuli@multatuli-museum.nl

Abonnementenadministratie

Uitgeverij Verloren, Torenlaan 25, 1211 JA Hilversum

Jaarabonnement

€20,-

Op het omslag

Eduard Douwes Dekker en Mimi Hamminck Schepel. Tekening door Carel Vosmaer, 11-06-1874.
Nationaal Archief, Archief Vosmaer.

ISBN

9789464550962

© 2023 Multatuli Huis

Uitgeverij Verloren
Torenlaan 25, 1211 JA Hilversum
www.verloren.nl

Omslagontwerp en opmaak

Rombus/Patricia Harsevoort, Hilversum

Druk

Wilco, Amersfoort

No part of this book may be reproduced in any form without written permission from the publisher.

Inhoud

Vooraf	7
Een halve eeuw ongekend verzet Ernest Douwes Dekker, antikoloniale geschiedenis en de noodzaak van herdenken <i>Sander van der Horst</i>	8
Uitgesproken antikoloniaal Een bezoek aan het Museum Multatuli in Lebak <i>Jacqueline Bel</i>	21
‘In Max Havelaar miste ik het Indische perspectief’ Schrijfster Marion Bloem over haar ‘collegiale bewondering’ voor Multatuli <i>Janna Toepoel</i>	33
Zaken die er blijvend toe doen De imaginaire Sjaalmanpapers <i>Elsbeth Ety</i>	40
Column Ontroering, bewondering, boosheid, angst <i>Abdelkader Benali</i>	48
Onthullende brieven van Carel Vosmaer Nieuwe aanwinst van het Multatuli Museum <i>Dik van der Meulen</i>	52
Naast hem, niet in zijn schaduw Multatuli’s muze Mimi krijgt de plaats die haar toekomt <i>Gaia van Bruggen</i>	57
‘Het is niet mijn taak Multatuli een klootzak te noemen’ Gaia van Bruggen over haar Mimi-biografie <i>Elsbeth Ety</i>	69

Alles liegt	
Het leven van Multatuli gedramatiseerd <i>Ger Beukenkamp</i>	75
Multatuli en Couperus naast elkaar gelegd	
<i>Max Havelaar</i> en <i>De stille kracht</i> <i>Liesje Schreuders</i>	81
Het citaat	
'Beschermende vliesjes ... bah!' Brief van Multatuli aan vrijdenker Sicco Roorda van Eysinga <i>Elsbeth Etty</i>	94
Multatuli's geboortehuis hoort op de werelderfgoedlijst	97
De bordesscène in de Korsjespoortsteeg <i>Elsbeth Etty</i>	
Koffer van Multatuli na 133 jaar geopend	
Recensie van kinderboek <i>Max en Wouter. Het geheim van De Havelaar</i> <i>Jurjen Pen</i>	101
Verschenen	104
<i>Jelle Brumsen</i>	
Museumkroniek 2022-2023	108
<i>Esther Verschueren</i>	
Personalia	111

Vooraf

150 jaar na de afschaffing van de slavernij maakte koning Willem-Alexander excuses voor deze ‘misdaad tegen de menselijkheid’, waartegen ‘de stadhouders en de koningen van het Huis van Oranje niets hebben ondernomen’. Volgens staatsrecht deskundige Peter Rehwinkel in *de Volkskrant* had hierbij ‘de naam Multatuli mogen klinken’.

Inderdaad horen spijtbetuigingen over het slavernij- en koloniale verleden gepaard te gaan met aandacht voor het verzet daartegen in zowel Nederland als in de koloniën. *Over Multatuli* opent dan ook met een pleidooi van historicus Sander van der Horst voor een ‘nationale antikoloniale herdenkingsdag’. Hij vertelt over Multatuli’s achterneef Ernest Douwes Dekker, die een antikoloniale activist werd en postuum de eretitel ‘Vader van het Indonesische nationalisme’ kreeg.

Hoezeer Multatuli in Indonesië wordt beschouwd als inspiratiebron voor de antikoloniale strijd, blijkt uit het verslag van het bezoek van Jacqueline Bel aan het in 2018 geopende Museum Multatuli in Lebak. Daarentegen miste schrijfster Marion Bloem als beginnend auteur in *Max Havelaar* het ‘Indische perspectief’: de geschiedenis van haar uit Indonesië afkomstige ouders. ‘Ik stelde me voor dat die verhalen wel in het pak van Sjaalman zaten,’ vertelt ze in een interview met Janna Toepoel. Over dat pak van Sjaalman hield Elsbeth Etty een voor dit nummer bewerkte lezing op het Sjaalmansymposium begin juni aan de VU.

Verder in deze aflevering een lezing van en een interview met Gaia van Bruggen over haar biografie van Dekkers tweede vrouw Mimi Hamminck Schepel, voorafgegaan door een artikel van Dik van der Meulen, die in Carel Vosmaers correspondentie nieuwe biografische wetenswaardigheden over Multatuli aantroef. Hoe scenarioschrijver Ger Beukenkamp zich in zijn theaterstuk over Multatuli, *Het leven van een klokkenluider*, verhoudt tot de historische feiten, onthult hij in ‘Alles ligt’.

Ten slotte: op 16 juli 2023 werd de honderdste sterfdag van Louis Couperus herdacht met de onthulling van een gedenksteen in de Amsterdamse Nieuwe Kerk, waar ook een Multatuli-steen ligt. In ‘Multatuli en Couperus naast elkaar gelegd’ vergelijkt Liesje Schreuders Multatuli’s *Max Havelaar* met Couperus’ *De stille kracht*.

Sander van der Horst

Een halve eeuw ongekend verzet

Ernest Douwes Dekker, antikoloniale geschiedenis en de noodzaak van herdenken

Ernest Douwes Dekker, een achterneef van Multatuli, gaf als medeoprichter van de Indische Partij aan het begin van de twintigste eeuw het startschot voor antikoloniaal activisme. Zijn levensloop leest grofweg als een geschiedenis van verzet tegen het Nederlandse kolonialisme, zowel in de koloniën als in Nederland. Hoog tijd dat we dat verzet gaan erkennen en herdenken.

‘Vader van het Indonesische nationalisme’. Wie had gedacht dat niemand minder dan Soekarno – de eerste president van Indonesië – deze eretitel ooit aan een Indiëse man zou geven? Het jaar is 1950, vijf jaar na de Indonesische onafhankelijkheid. Plaats van handeling de stad Bandung in West-Java. Duizenden Indonesiërs zijn samengekomen om in de beklemmende hitte een laatste eer te bewijzen aan Ernest Douwes Dekker – die decennialang een lans brak voor een onafhankelijk Indonesië – en te luisteren naar de ode van hun president aan deze markante man.

Als achterneef van Multatuli en levenslang antikoloniaal activist maakte Douwes Dekker bijna alle belangrijke momenten in de geschiedenis van het late Nederlands-Indië en het nieuwe Indonesië mee. Aan het begin van de twintigste eeuw wees echter nog niks erop dat hij dit pad zou bewandelen. Sterker nog, hij meldde zich in 1900 vrijwillig voor de Tweede Boerenoorlog in Zuid-Afrika, waar hij zij aan zij met de witte, koloniserende Boerenbevolking vocht.

Wie was Ernest Douwes Dekker en hoe werd hij van een pro koloniale soldaat een antikoloniale held? En waarom zouden we zijn nagedachtenis ons nog voor de geest halen? In dit artikel plaats ik zijn leven en werk in de bredere historische context van het Indonesische verzet tegen het Nederlandse kolonialisme en een pleidooi voor een nationale, antikoloniale herdenkingsdag.

President Soekarno en Ernest Douwes Dekker omhelzen elkaar, 1947 of 1948. De vrouw is Dekkers derde echtgenote Harumi Wanasita (geboren Nelly Alberta Kruymel). Foto: IPPHOS 309. Collectie ANRI, Khazanah Arsip.

Invloed Multatuli

Ernest François Eugène Douwes Dekker wordt op 8 oktober 1879 in Pasoeroean aan de noordkust van Oost-Java geboren als derde kind van Auguste Henri Edouard Douwes Dekker (1850-1924) en de Duits-Javaanse Louise Margaretha Neumann (1844-1899). Ernests vader is de oudste zoon van Multatuli's broer Jan Douwes Dekker (1816-1864). Volgens de koloniale wet is Ernest door zijn gemengde afkomst officieel 'Indo-Europeaan'. Zo wordt de kiem gelegd voor de centrale spanning in zijn leven. Hij is immers niet volledig 'Europees' of wit, maar ook niet volledig Indonesisch (of 'Inlands', zoals het toentertijd racistisch heette). Deze strijd om een duidelijke identiteit, om het kiezen van één kant, zal hem zijn leven lang blijven inspireren.

Rond de eeuwwisseling ligt de loyaliteit van Douwes Dekker bij de Boeren in Zuid-Afrika. In Nederlands-Indië worden zij door de Nederlanders en een deel van de Indische bevolking omarmd. Zij spreken immers ongeveer dezelfde taal, geloven in dezelfde God en zijn ook nog eens succesvol in hun strijd tegen aartsvijand Engeland tijdens de Boerenoorlogen.² Maar liefst tweehonderd Nederlandse vrijwilligers melden zich aan om te vechten tegen de Britten. Onder hen de drie broers Jules (1878-1939), Guido (1883-1959) en Ernest Douwes Dekker. De laatste twee worden al snel door de Engelsen krijgsgevangen gemaakt. Ernest verblijft in een gevangen-

E.F.E. Dekker, *Het boek van Siman den Javaan*. Een roman van rijst, dividend en menselijkheid (Amersfoort 1908). Omslagontwerp: Tjerk Bottema (1882-1940).

kamp in Ceylon, het huidige Sri Lanka. Als de Boeren vrede sluiten met de Britten in 1902, wordt hij uiteindelijk ingescheept naar Nederlands-Indië.

Terug in Indië wordt Douwes Dekker geconfronteerd met een ander koloniaal conflict: de Atjehoorlog (1873-1913). Doel van de strijd is de Nederlandse zeevaart door de Straat van Malakka te beveiligen tegen zeeroverij uit Noord-Sumatra. Het conflict is een van de bloedigste in de Nederlandse koloniale geschiedenis. Uiteindelijk zullen honderdduizend Indonesiërs worden vermoord, een half miljoen raken gewond. Massamoorden door koloniale troepen komen – mede door mee-gebrachte fotocamera's – breed in de belangstelling te staan.

Terwijl de Atjehoorlog de krantenkoppen domineert, wordt Douwes Dekker journalist. Hij begint in Batavia – het huidige Jakarta – bij het dagblad *De Locomotief*. Dat zijn politieke positie tegen die tijd sterk aan het veranderen is, wordt duidelijk uit een reeks artikelen uit 1908 onder de titel 'Hoe kan Holland het spoedigst zijn koloniën verliezen?', waarin Douwes Dekker bepleit dat Nederland zo snel mogelijk zelf-bestuur aan de koloniën moet toekennen.³

Korte tijd later gaat hij aan de slag als redacteur bij het *Bataviaasch Nieuwsblad*, waarvoor hij *Het boek van Siman den Javaan. Een roman van rijst, dividend en menselijkheid* schrijft. De roman is een rapportage van koloniale misstanden op de landbouw-ondernemingen van West-Java. Het boek, dat al snel uitverkocht raakt, is een felle aanklacht tegen het kolonialisme: aan het einde wordt het Nederlandse volk ervan beschuldigd ‘de Javaan’ gruwelijk te mishandelen.

Wat was in die tijd de invloed van Eduard Douwes Dekker op zijn achterneef? ‘Siman den Javaan’ is duidelijk geïnspireerd door Multatuli en het zou goed kunnen dat Ernest Max *Havelaar* (1860) rond deze tijd gelezen heeft. Ook de uitgever van Ernest prijst *Het boek van Siman* aan als ‘een nieuwe Douwes Dekker’. Toch vergaart hij niet zoveel culturele roem als zijn oudoom. Over het algemeen wordt zijn werk daarvoor literair te minderwaardig geacht. Wel zou hij tot in de hoogste Nederlandse kringen veel bekendheid genieten, maar om een heel andere reden: zijn politieke standpunten.

Antikoloniaal driemanschap

Uit onvrede met de minder radicale koers van de kranten waar hij voor werkt, richt Ernest Douwes Dekker in 1912 *De Express* op. Het dagblad is binnen een jaar het best gelezen van Java. Hij komt in Batavia in contact met studenten van de Stovia (School Tot Opleiding van Indische Artsen). Deze artsenopleiding vormt een broedplaats voor de intellectuele en politieke vorming van Indonesische studenten. Zo ontmoet hij de Stovia-studenten Tjipto Mangoenkoesoemo (1886-1943) en Soewardi Soerjaningrat (1889-1959), twee Indonesiërs die hem zijn verdere leven zullen inspireren.

De drie antikoloniale activisten richten in 1913 in Bandung de Indische Partij op, de eerste politieke partij van Nederlands-Indië die de onafhankelijkheid van de kolonie eist. Of, zoals het belangrijkste programmapunt van de partij luidt: ‘Indië los van Holland!’ Het feit dat deze beweging alle bevolkingsgroepen van de archipel wil verenigen en een stormachtige groei kent, baart de koloniale autoriteiten zorgen. Nog in datzelfde jaar wordt de partij verboden.

De activisten gaan onverstoorbaar door met hun campagne. Zo grijpt Soewardi in 1913 het aanstaande eeuwfeest van Nederland aan – het land is sinds 1813 honderd jaar een koninkrijk – om het koloniale bestel fel te bekritisieren. Hij doet dat met *Als ik eens een Nederlander was*, een brochure in het Indonesisch en het Nederlands die gretig aftrek vindt. Voor het koloniale gezag is hiermee de maat vol. Gouverneur-generaal Alexander Idenburg laat het kantoor van het drietal – dat in de volksmond als Klavertje Drie bekendstaat – binnenvallen. Zij krijgen de keuze: of verbanning naar een afgelegen plek in Nederlands-Indië of verbanning naar Nederland. Het driemanschap kiest voor het laatste en wordt al snel op de boot naar Europa gezet.

Eenmaal in Nederland nemen de activisten hun intrek op de bovenste verdieping van een woning in Den Haag.⁴ Alle drie zetten ze zich in om het publiek te overtuigen

Klavertje Drie: Douwes Dekker (midden) met zijn companen Tjipto Mangoenkoesoemo (links) en Soewardi Soerjaningrat, ca. 1913. Collectie IISG.

van de wantoestanden in Nederlands-Indië. Tjipto wordt redacteur van het blad *De Indiër*, dat nauwe banden onderhoudt met in Nederlands-Indië gevestigde auteurs. In Scheveningen maakt hij het Nederlandse eeuwfeest mee. Te midden van ‘half-dronken kinkels’ schrijft hij: ‘God behoeft dat deze menschen hun beschaving in Indië overënten. Dat zou een nationale ramp zijn.’⁵

Douwes Dekker legt contacten met Nederlandse en internationale geestverwanten, onder wie Indiase en Egyptische antikoloniale revolutionairen. Deze internationale netwerken spelen een cruciale rol in de verspreiding van antikoloniale ideeën en het vergaren van steun voor de onafhankelijkheidsbeweging in Nederlands-Indië. Soewardi wordt directeur van het in Den Haag gevestigde Indonesische Persbureau (IP), dat pamfletten uitbrengt en politieke bijeenkomsten organiseert.

Het drietal wordt gesteund door Pieter Jelles Troelstra, de partijleider van de Sociaal-Democratische Arbeiderspartij (SDAP). Op uitnodiging van Troelstra wonen de drie in een speciale loge van de sociaaldemocraten het Kamerdebat over hun verbanning bij. Vervolgens vechten zij de maatregel aan bij minister van Koloniën Thomas Bastiaan Pleyte. Het kabinet houdt echter voet bij stuk: hun verbanning blijft van kracht.

Ondanks de uitgesproken linkse steun gaat het Tjipto, Soewardi en Douwes Dekker niet voor de wind in Nederland. Door hun afwezigheid in Nederlands-Indië

Vignet Indische Partij, uit
De Amsterdamer, 09-06-1917.
Collectie IISG.

HET EMBLEEM DER INDISCHE PARTIJ

Nederlands-Indië en honderd jaar
Koninkrijk der Nederlanden in 1913:
'Kollekte voor de onafhankelijkheidsfeesten,
alsjeblijft.' Albert Hahn in De Notenkraaker,
13-09-1913. Collectie IISG.

Illustratie uit de brochure Bloedt, Kromo, bloed! De
schaamteloze pralerij van de Nederlandsche bezitters en
de taak van de arbeiders door Gé Nabrink, verschenen
ten tijde van de Indische Tentoonstelling in 1932.
Collectie IISG.

verliest de Indische Partij het momentum in de kolonie en financiële problemen – het ‘Nederlandse’ geld van de sociaaldemocraten dat hun wordt aangeboden, nemen zij om principiële redenen niet aan – dwingen de drie om de meeste van hun activiteiten te staken.

Uiteindelijk vertrekt Douwes Dekker naar Zwitserland, waar hij naar eigen zeggen in 1915 promoveert in de staatswetenschappen met het onderzoek *Die Grundlagen der sogenannten holländischen Kolonisation in Süd-Ost-Asien*. Soewardi blijft tot 1919 in Den Haag, waar hij in linkse tijdschriften onvermoeibaar doorgaat met zijn anti-koloniale campagne. Van de drie bannelingen is Tjipto de enige die naar Nederlands-Indië terug mag: zijn gezondheid laat het niet langer toe in Nederland te blijven. Uiteindelijk slaagt ook Douwes Dekker erin om – via een omweg langs Singapore – weer voet aan wal te zetten in Indië.

Tussen de wereldoorlogen

Douwes Dekker begint in Bandung les te geven. Kritisch onderwijs, zo is zijn theorie, kan uiteindelijk bijdragen aan de omverwerping van de koloniale overheersing. Een van de bekendste leraren op zijn school is Soekarno, eerder student architectuur in Bandung, maar al snel wordt diens lesbevoegdheid ingetrokken. In 1924 neemt Douwes Dekker de leiding van de school over. Het instituut voert opvallende vernieuwingen in: scholieren krijgen gratis medische verzorging en goedkoop eten, en binnen het curriculum is veel ruimte voor kritische geschiedenislessen.

Rond dezelfde tijd neemt het Indonesische antikolonialisme in Nederland een hoge vlucht. In de loop van het interbellum is het verzet tegen het Nederlandse kolonialisme steeds gegroeid. Boegbeeld van dit verzet is de Perhimpoean Indonesia (PI), een Indonesische studentenvereniging die voor onafhankelijkheid pleit. De PI rekent veel Indonesiërs tot haar leden die later een grote rol zullen spelen in het Indonesische staatsbestel. Zo wordt voorzitter Mohammad Hatta later vicepresident van Indonesië, en een ander lid, Sutan Sjahrir, vicepremier.

Naast de PI is er de Liga tegen Imperialisme. Deze internationale organisatie wordt in 1927 opgericht in Brussel als verbond tussen antikoloniale activisten uit Westerse koloniën en de Europese arbeidersklasse. Net voor de oprichting van de liga vindt een bloedige confrontatie plaats in Nederlands-Indië als er in 1926 en 1927 op Java en Sumatra massale opstanden ontstaan, die door de koloniale overheid met veel geweld worden neergeslagen. De opstanden zijn wereldnieuws en zo komt de Indonesische vrijheidstrijd hoog op de agenda van de liga te staan. Leden van de Perhimpoean Indonesia grijpen de liga dankbaar aan om zich internationaal te kunnen profileren. Hun campagne werpt zijn vruchten af, want een tijd lang zien veel Indonesiërs de PI als hun politieke vertegenwoordiger in de wereld.⁶

De Indonesische activisten blijven ook in Nederland actief. Samen met geestverwanten richten zij de Nederlandse afdeling van de liga op. Deze ‘sectie Holland’

groeit uit tot een verbond van Indonesische, Nederlandse, Chinees-Indonesische en later ook Surinaamse activisten – onder wie de inmiddels bekende schrijver Anton de Kom – die strijden voor de onafhankelijkheid van de Nederlandse koloniën. De Nederlandse liga zet onder andere een Anti-Koloniale Tentoonstellings Actie op touw, gericht tegen de Indische Tentoonstelling in het Haagse Westbroekpark in 1932.

De Nederlandse overheid reageert fel op deze activiteiten. In 1927 worden Hatta en drie andere Indonesische leden van Perhimpoean Indonesia gearresteerd op verdenking van ‘opruiming in geschriften’ en ‘ondermijning van het gezag’. Na een half jaar hechtenis oordeelt de rechtbank echter in het nadeel van de kolonisator, want het oproepen tot opstand in de koloniën blijkt niet strafbaar.

De vrijlating van de vier studenten geeft een krachtige impuls aan de media-aandacht voor hun strijd. Ze zetten hun antiekoloniale activiteiten door. De liga brengt het blad *Recht en Vrijheid* uit en in de loop van 1927 en 1928 zien verschillende lokale afdelingen in Nederland – onder meer in Amsterdam, Rotterdam, Den Haag en Leiden – het licht. Eind jaren twintig komt er echter snel de klad in. Interne conflicten, dalende ledenaantallen en opdrogende inkomsten beginnen de internationale en de Nederlandse liga parten te spelen. Tegen die tijd zijn veel leidende Indonesische nationalisten – ook Hatta en Sjahrir – al vertrokken naar Indië om hun strijd daar voort te zetten.

Gevangen in Suriname

Douwes Dekker volgt in Indië de PI en de Liga op de voet. Veel kan hij niet ondernemen, omdat het gouvernement hem constant tegenwerkt. In 1933 wordt de subsidie voor zijn school ingetrokken, formeel omdat hij op de herdenkingsdag van ‘Vader des Vaderlands’ Willem van Oranje de school niet gesloten houdt. Later komt hij opnieuw in conflict met de overheid. Saillant is dat daarbij de ‘haatzaai-artikelen’ uit 1914 in het Strafwetboek worden gebruikt – juist deze artikelen waren ingevoerd naar aanleiding van de gebeurtenissen in 1913 die hadden geleid tot zijn verbanning.⁷

Ervan overtuigd dat er geen politieke speelruimte meer is binnen het koloniale stelsel van Nederlands-Indië, richt Douwes Dekker zich tot Japan. Al jaren is dat land bezig met het kweken van een nieuwe ideologie – ‘Azië voor de Aziaten’ – waarin geen plaats is voor de Europese koloniale rijken in Zuidoost-Azië. Ook ziet de Japanse overheid de regio – die rijk is aan grondstoffen – als een belangrijke bron voor de uitbreiding van het eigen imperiale rijk. Douwes Dekker lijkt meer dan alleen sympathie te hebben voor Japan. In 1940 wordt hij voor de zoveelste keer gevangengezet als blijkt dat hij Japanners in Indië inlichtingen heeft gegeven over de economische toestand van het land.

Hij wordt eerst geïnterneerd in het kamp Ngawi (Oost-Java). Na de Japanse aanval op de Amerikaanse legerbasis Pearl Harbour besluit het Indische gouvernement hem over te plaatsen naar een andere Nederlandse kolonie: Suriname. Daar komt hij

Over *Multatuli* opent met een oproep om niet alleen het slavernij- en koloniale verleden te herdenken, maar ook het verzet daartegen. Er zou een ‘nationale antikoloniale herdenkingsdag’ moeten komen, stelt historicus Sander van der Horst in een meeslepend verhaal over de antikoloniale activist Ernest Douwes Dekker, die zich liet inspireren door zijn oudoom Eduard.

Hoezeer de auteur van *Max Havelaar* in Indonesië wordt beschouwd als inspiratiebron voor de onafhankelijkheidsstrijd, blijkt uit Jacqueline Bels verslag van haar bezoek aan het antikoloniale Museum Multatuli in Lebak.

Liesje Schreuders vergelijkt in dit honderdste sterfjaar van Louis Couperus zijn *De stille kracht* met Multatuli's *Max Havelaar*. ‘Beide “Indische romans” houden verband met het Nederlandse koloniale erfgoed en behoren tot het beste dat de moderne Nederlandse literatuur te bieden heeft.’

Verder in dit nummer veel aandacht voor de onthullende biografie van Multatuli's muze en tweede vrouw Mimi Hamminck Schepel, een openhartig interview met schrijfster Marion Bloem en een intrigerende beschouwing van scenarist Ger Beukenkamp over zijn theaterstuk *Multatuli*. *Het leven van een klokkenluider in twintig dialogen*. Elsbeth Etty schrijft over het nog altijd actuele pak van Sjaalman en Dik van der Meulen vond nieuwe biografische feiten over Multatuli in de correspondentie van Carel Vosmaer.

De column van Abdelkader Benali gaat over racisme: ‘Ik begreep ineens wat voor indrukwekkende bijdrage de roman kan leveren aan het corrigeren van onrecht wanneer een schrijver als Multatuli zich opwindt.’

9 789464 550962